

Branimir Belaj

Filozofski fakultet

Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera

Osijek

Milena Žic Fuchs, 2009. *Kognitivna lingvistika i jezične strukture: engleski present perfect*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 235 str.

Kognitivna lingvistika i jezične strukture: engleski present perfect druga je kognitivnolingvistička knjiga Milene Žic Fuchs nakon njezina prvijenca *Znanje o jeziku i znanje o svijetu* iz 1991. godine, knjige koja je kao autoričina proširena doktorska disertacija o semantičkoj analizi glagola kretanja u engleskom jeziku ujedno u Hrvatskoj i prvo zaokruženo teorijsko-metodološko djelo iz područja kognitivne lingvistike.

Knjiga je podijeljena na dvanaest poglavlja i obaseže 219 stranca teksta uz vrlo iscrpan popis literature. Prvo poglavlje, naslovljeno *Uvodne napomene*, sažet je, no ujedno vrlo koncizan i izvršno osmišljen uvod u problematiku analize engleskoga *present perfect*¹ kao gramatikaliziranoga suodnosa prošloga i sadašnjega vremena, jezične strukture koja se upravo zbog te činjenice teško uklapa u tradicijsko (mladogramatičarsko) poimanje sustava glagolskih vremena (nasljedovano od antičkih gramatičara u većini indoeuropskih jezika) najčešće raspodijeljenih po vremenskoj osi prošlost – sadašnjost – budućnost te predstavlja možda i najveći problem neizvornim govornicima prilikom svladavanja gramatike engleskoga jezika. U skladu s tim temeljnim problemom, autorica u ovom poglavlju, a na primjeru nekoliko jezika u kojima gramatičko iskazivanje vremenskih odnosa nije moguće sagledati i objasniti tradicijskim shvaćanjima izvanjezične zbilje preslikane na jezik, otvara i ključna metodološka pitanja za analizu engleskoga *present perfect*, a riječ je o dvjema, u kontekstu analize *present perfect*, nezaobilaznim i, pokazat će se, isprepletenim kategorijama. Prvo je važno pitanje razlikovanja tzv. apsolutnih sustava glagolskih vremena (kao što je npr. u engleskom i hrvatskom) organiziranih oko sadašnjega trenutka kao deiktikoga središta i relativnih koji ne uključuju sadašnjost kao deiktičko središte, a drugo je pitanje odnosa kategorija glagolskoga vremena kao deiktične kategorije i aspekta kojim se iskazuje unutarnji vremenski ustroj određene situacije (odno-

¹ Budući da i autorica u cijeloj knjizi dosljedno upotrebljava kurzivirani engleski naziv, to će se terminološko rješenje zadržati i u ovom prikazu.

sno trajanje / ne-trajanje) te za čije iskazivanje u velikom broju jezika ne postoje morfološka sredstva kao u hrvatskom, čime se bitno otežava razlikovanje tih dviju kategorija te se nameće jedno puno šire shvaćanje aspekta kao ne samo morfološke već i sintaktičko-semantičke kategorije. Kako bi se navedene distinkcije i njihova povezanost što bolje objasnile i predočile čitatelju, ovo poglavlje, kako je već istaknuto, obiluje vrlo zanimljivim prikazom stanja odnosno odstupanja u poimanju kategorije vremena i njezina jezičnoga konkretiziranja u nekoćini manje poznatih jezika kao što su recimo hopski, eskimski, malgaški ili starohebrejski, stanja uvjetovanoga kulturološkim i civilizacijskim razlikama u odnosu na zapadnu civilizaciju.

U drugom poglavlju pod naslovom *Present perfect* najavljuje se središnja tema knjige – analiza engleskoga *present perfecta* – gdje se autorica kritički i utemeljeno bavi prikazom pogleda na tu gramatičku kategoriju u različitim, mahom tradicijskim i školskim, gramatikama engleskoga jezika te u nešto starijim i recentnim teorijskim raspravama. Ovo je poglavlje, rekao bih, organizirano oko uvođenja i upoznavanja s četirima, uvjetno rečeno, tezama na čijoj se razradi, ali i kritici, u posebnim poglavljima temelji daljnja rasprava. Prva se teza tiče u literaturi dvojakoga i polariziranoga viđenja engleskoga *present perfecta* ili kao glagolskoga vremena ili kao aspekta. Tako je viđenje *present perfecta* kao glagolskoga vremena svojstveno uglavnom starijim tradicijskim gramatikama engleskoga jezika kao što su primjerice Jespersenova (1931, 1933) ili Zandvoortova (1958), ali i nekim suvremenijim pa i recentnim teorijskim radovima i knjigama, npr. McCawleyu (1971) ili Raddenu i Dirvenu (2007), dok je viđenje *present perfecta* kao aspekta svojstveno npr. Comrieju (1976) i Raddenu i Dirvenu (1977). Druga je bitna odrednica ovoga poglavlja upoznavanje sa značenjem *relevantnoga za sadašnjost*, općega značenja koje gotovo svi autori raspravljajući o *present perfectu* navode kao zajedničko svim 'uporabama' *present perfecta*. Potom slijedi upoznavanje s uglavnom identičnim terminološkim rješenjima tih 'uporaba' kod raznih autora od kojih autorica u daljnjoj raspravi zadržava Comriejeve (1976) nazive **perfekt ishoda** (npr. *John has arrived*) kod kojega je sadašnje stanje ishod neke prošle situacije; **iskustveni perfekt** (npr. *Bill has been to America*) kojim se označava da se situacija dogodila u prošlosti i da je trajala do sadašnjosti; **perfekt trajne situacije** (npr. *We have lived here for ten years*) kojim se signalizira situacija koja je započela u prošlosti i koja traje do sadašnjega trenutka te **perfekt bliske prošlosti** (npr. *I have recently learned that the match is postponed*), perfekt kojim se označava da se prošla situacija dogodila u bliskoj prošlosti. I, konačno, kao četvrtu bitnu odrednicu ovoga poglavlja treba izdvojiti naznaku rasprave o terminološkom razlikovanju i opravdanosti naziva 'uporaba' i(li) 'značenje' *present perfecta*.

Kao uvod u analizu *present perfecta* u teorijskim okvirima kognitivne lingvistike, treće poglavlje, naslovljeno *Temeljne postavke kognitivne lingvistike*, započinje kraćim pregledom nekih najvažnijih postavaka kognitivnolingvističke literature koje se primarno tiču uloge i naravi značenja u jezičnom opisu odnosno enciklopedijskoga pristupa značenju kao strukturiranoga znanja u stalnom prožimanju s ostalim ljudskim kognitivnim sposobnostima te drugim oblicima znanja. U potpunosti bih se mogao složiti s nužnošću uvodnoga rasvjetljavanja problematike naravi značenja jer čak i u kognitivnolingvističkoj literaturi, a o ostaloj da se i ne govori, ne postoji suglasnost oko toga što se točno može nazivati 'značenjem' *present perfecta*, a što njegovim 'uporabnim realizacijama'; jesu li 'značenje' i 'uporaba' jedno ili dvoje te što se uopće može nazivati 'značenjem' *present perfecta*. Autorica je mišljenja da razmimoilaženja i nedovoljno iskristalizirani stavovi oko tih pitanja proizlaze u prvom redu iz svojevrsnoga deduktivnog pristupa koji u analizi *present perfecta* gotovo bez iznimke kreće od pokušaja uspostave njegova općega ili općih 'značenja' prema pojedinačnim 'uporabama' odnosno gore navedenim četirima značenjskim podtipovima, a kao zajednički nazivnik svih uporaba redovito se govori o općem značenju *relevantnoga za sadašnjost*. Nasuprot takvim analitičkim polazištima autorica u ovom poglavlju najavljuje suprotan pristup koji će krenuti od pojedinačnih rečeničnih realizacija te će se na taj način pokušati iznaći odgovori na postavljena sporna pitanja o odnosu 'značenja' i 'uporabe', o tome što je to jedinstveno značenje i može li se uopće o njemu govoriti i konačno mogu li se na osnovi analize pojedinačnih realizacija izvesti određeni zaključci o tome je li engleski *present perfect* glagolsko vrijeme ili aspekt. Kao uvod u vlastitu analizu engleskoga *present perfecta*, autorica u ovom poglavlju nešto detaljnije prikazuje Radden-Dirvenove (2007) postavke o tom pitanju te njihovu podjelu tzv. 'uporaba' *present perfecta* koja se, osim primijenjene metodologije kognitivne lingvistike (u prvom redu kognitivnosemantičkih pojmova *omeđenosti-neomeđenosti* kao pandana tradicijskim pojmovima *perfektivnosti-imperfektivnosti*), dobrim dijelom temelji i na dobro poznatoj Vendlerovoj (1957) klasifikaciji glagolskih izraza na stanja (*states*), radnje (*activities*), umijeća (*accomplishments*) i postignuća (*achievements*), klasifikaciji kojoj je imanentna vremenska odrednica *trajanja* preko koje se sagledava i unutarnja vremenska struktura odnosno različite aspektualne inačice svojstvene glagolskim izrazima.

Sljedeća tri poglavlja predstavljaju središnji dio knjige i odnose se na autorčinu analizu engleskoga *present perfecta*.

Četvrto poglavlje naslovljeno je *Prema značenjima present perfecta* te započinje njihovom podjelom u dvije skupine, i to prema kriteriju mogućnosti / nemogućnosti uporabe vremenskih priloga. Naime *perfekt ishoda* i *iskustveni perfekt* isključuju upotrebu vremenskih priložnih i prijedložnih oznaka, a odlikuju

se aspektualnim obilježjima omeđenosti i teličnosti odnosno omeđenosti i ateličnosti. Perfekt ishoda omeđen je i teličan jer je naglasak na ishodu, rezultatu prošle radnje relevantnom za sadašnji trenutak (npr. *He has broken his leg*), dok je iskustveni perfekt omeđen i ateličan budući da nije istaknut završetak radnje, već jedino njezin prekid u određenom trenutku (npr. *The nurse has cuddled the baby*). Nasuprot perfektu ishoda i iskustvenom perfektu, upotreba prijedloga i priloga s vremenskim značenjem svojstvena je, dapače obvezna, kod *perfekta trajne situacije* i *perfekta bliske prošlosti*. Perfekt trajne situacije obilježava upotreba dvaju prijedloga – *since* i *for* – kojima se naglašava ili početak prošle radnje koja se proteže do sadašnjega trenutka (npr. *We've been engaged since last summer*) ili samo trajanje radnje u određenom vremenskom periodu koji se također proteže do sadašnjosti (npr. *We've worked for that company for seven years now*). S druge strane, perfektu bliske prošlosti imanentna je upotreba vremenskih priloga, najčešće priloga *recently*, ali i drugih kao što su *just*, *now*, *already* itd., kojima se ističe izrazita vremenska bliskost između prošloga događaja i sadašnjega trenutka (npr. *I've recently talked to your father* ili *He has just broken his leg*²). Opisani čvrsti i stabilni strukturno-semantički odnosi koji vladaju u rečeničnim ustrojstvima s *present perfectom* navode autoricu da se detaljnije pozabavi pitanjem opravdanosti termina 'uporaba' koji snažno implicira nekonvencionaliziranost i arbitrarnost, a što je u suprotnosti s činjeničnim stanjem utemeljenim na zavidnoj korpusnoj građi koje ukazuje na visok stupanj kognitivne usađenosti četiriju opisanih struktura, usađenosti koja rezultira **konvencionaliziranošću** tih struktura čime se pak nužno nameće zaključak da je opravdanije govoriti o stabilnim **značenjima present perfecta**. Teza o konvencionaliziranim značenjima *present perfecta* detaljnije se objašnjava i potkrepljuje analizom odnosa tih četiriju značenja prema shematičnom značenju *relevantnoga za sadašnjost* čije pretjerano isticanje zamagljuje značenjske nijanse, ali i ozbiljnije semantičke pomake, koji postoje među četirima specifičnijim značenjima. Tako je shematično značenje *relevantnoga za sadašnjost* kod perfekta ishoda istaknuto preko ishoda radnje relevantnoga za sadašnjost, pri čemu je sama vremenska dimenzija potisnuta u drugi plan, a istaknuto je aspektualno značenje teličnosti odnosno završne faze neke radnje kao njezina ishoda. Kod iskustvenoga perfekta vremenska je dimenzija, odnosno, da budemo jasniji, deiktička fokalizacija određenih prošlih ili sadašnjih situacija linearno smještenih na vremenskoj osi, također u drugom planu, no naglasak je na aspektualnom značenju ateličnosti kod kojega se relevantno za sadašnjost očituje u sagledavanju neke prošle radnje (pogledu na neku prošlu radnju) u cjelini, a ne njezine početne ili završne faze, iz sadašnjega trenutka kao referentne točke, pa sadašnji trenutak predstavlja po-

² Kako autorica u analizi koja slijedi navodi, perfekt bliske prošlosti može se iznimno pojaviti i bez vremenskih oznaka najčešće u kontekstima novinskoga ili televizijskoga izvještavanja gdje je već samim kontekstima određeno da je riječ o situaciji koja se dogodila neposredno prije sadašnjega trenutka, kao npr. u rečenici *The Prime Minister has been killed*.

ziciju iz koje se sumarno vrednuje neka prošla radnja. Nasuprot aspektualnim značenjima perfekta ishoda i iskustvenoga perfekta stoje značenja perfekta trajne situacije i perfekta bliske prošlosti primarno prema već spomenutom kriteriju mogućnosti / nemogućnosti upotrebe vremenskih oznaka, ali i prema kriteriju nijansiranja aspektualnoga značenja i njegovu približavanju vremenskome. Za perfekt trajne situacije moglo bi se reći da označava prijelaz od aspektualnoga prema vremenskom značenju, zapravo uključuje i jedno i drugo. To je značenje *present perfecta* blisko aspektualnom značenju iskustvenoga perfekta jer i ono uključuje 'aspekt gledišta' odnosno i ovdje je relevantno za sadašnjost svojevrsna referentna točka iz koje se gleda na prošlu situaciju, no s dvjema bitnim razlikama u odnosu na iskustveni perfekt: prvo, za razliku od iskustvenoga perfekta, perfekt trajne situacije uključuje i trajanje u sadašnjem trenutku i drugo, kod perfekta trajne situacije nije riječ o, kako autorica kaže, '*pogledu* unatrag', nego o '*promatranju* unatrag' odnosno nije riječ o sagledavanju prošle situacije iz perspektive sadašnjega trenutka u cjelini, već je riječ o njezinu dinamičnu sagledavanju s obzirom na pojedine razvojne faze³. I upravo to značenje sagledavanja situacije kroz pojedine razvojne faze približava perfekt trajne situacije vremenskim značenjima jer sekvencijalnost, a samim tim i dinamičnost, nužno uključuje i referenciju na sukcesivne vremenske odsječke u koje je radnja smještena. Perfekt bliske prošlosti obilježen je time što vremenski prilozi koji se pojavljuju u tom značenju uvjetuju određenost radnje u vremenu, u određenom vremenskom intervalu te se na taj način perfekt bliske prošlosti udaljava od aspektualnih značenja, a fokalizirano je vremensko značenje. Veza sa shematičnim značenjem relevantnoga za sadašnjost kod ove se vrste *present perfecta* prepoznaje upravo po neposrednoj bliskosti prošle radnje i sadašnjega trenutka. Perfektom bliske prošlosti najčešće se označavaju atelične situacije, čime je ova vrsta povezana s iskustvenim perfektom, no za razliku od Radden-Dirvenova (2007) stava, autorica jasno pokazuje da perfekt bliske prošlosti u određenim kontekstima (i to ne tako zanemarivim) može označavati i telične situacije (npr. *He has just broken his leg*) preko kojih je povezan i s iskustvenim perfektom. Dakle upravo je snažna aspektualna obilježenost ono ključno značenjsko obilježje koje kod perfekta ishoda i iskustvenoga perfekta rezultira snažnom kognitivnom usađenošću, a onda i konvencionaliziranošću te ih s jedne strane čvrsto povezuje u homogenu potkategoriju, a s druge strane tim ih svojim značenjskim razlikovnim obilježjem u sustavu engleskoga *present perfecta* relacijski suprotstavlja u prvom redu perfektu bliske prošlosti koje obilježava nešto veća orijentiranost na vremenska značenja. Za perfekt trajne situacije može se reći da funkcionira kao

³ S time bih se mogao u potpunosti složiti, no mišljenja sam da bi razlika između tih dvaju značenja *present perfecta* bila još jasnija primjenom kognitivnogramatičke opozicije u terminima *sumarnoga* i *sekvencijalnoga skeniranja* (engl. *summary and sequential scanning*) situacije.

prijelazna struktura u kategoriji engleskoga *present perfecta* jer objedinjuje i aspektualna i vremenska obilježja, a prema sintaktičkim kriterijima taj tip zajedno s perfektom bliske prošlosti stoji u opoziciji s perfektom ishoda i iskustvenim perfektom zbog obveznoga uključivanja vremenskih oznaka u rečeničnu strukturu. Iz navedenoga se može zaključiti da engleski *present perfect* nije homogena kategorija u kojoj svi članovi dijele ista obilježja, a niti su ta obilježja binarne naravi što se najbolje vidi na primjeru perfekta trajne situacije. S druge strane, razlikovnost, a time i konvencionaliziranu stabilnost pojedinim značenjima omogućuju različite opozicije unutar sustava *present perfecta*, čime se jasno pokazuje da je rasvjetljavanje esencijalnih pitanja teško izvodivo ograničavanjem na metodološki aparat samo jedne teorije, već da minuciozna analiza zahtijeva jedan puno širi pogled preko uspostavljanja poveznica među naizgled oprečnim teorijskim pristupima, u ovom slučaju kognitivne lingvistike i europskoga strukturalizma. No o tim će pitanjima još biti riječi u nastavku.

Vrlo kratko peto poglavlje – *Relevantno za sadašnjost u značenjima present perfecta* – posvećeno je sažimanju i isticanju najvažnijih odrednica u vezi s odnosom četiriju značenja *present perfecta* i shematičnoga značenja *relevantno za sadašnjost*, gdje se još jednom kratkim pregledom uloge toga općeg značenja u svim tipovima *present perfecta* ističu njegove različite manifestacije u izgradnji značenjskih osobitosti jer „jednoobrazne definicije tog temeljnog pojma potpuno prikrivaju ono što je pojmovno, odnosno značenjski istaknuto (salient), a samim time ne omogućavaju uvid ni u značenjski ustroj relevantnog za sadašnjost pa slijedom toga ni u *present perfect*“ (str. 137).

U šestom poglavlju pod naslovom *Suodnosi četiriju značenja present perfecta* najbitnija se značenjska obilježja svih četiriju vrsta *present perfecta*, a detaljno razrađena u prethodnom poglavlju, međusobno supostavljaju kako bi se što jasnije prikazale razlike među njima, i to one ne baš tako zanemarive koje ne dolaze do izražaja u opisima orijentiranima u prvom redu na iznalaženje njihovih zajedničkih karakteristika preko shematičnoga značenja *relevantnoga za sadašnjost*. Te značenjske razlike, nadograđene na temeljnu opreku vremenski neodređene prošlosti + SADA relevantnu za značenja perfekta ishoda i iskustvenoga perfekta s jedne strane te vremenski određene prošlosti + SADA koja je imanentna značenjima perfekta trajne situacije i perfekta bliske prošlosti, koje tvore složenu semantičku mrežu engleskoga *present perfecta* i grafički su razrađene u nekoliko faza, a postulirana je i jedinstvena, zaokružena semantička mreža koja uključuje prikaz odnosa u cijeloj kategoriji. Takav analitički pristup usmjeren 'od dolje prema gore' odnosno od pojedinačnih uporaba preko njihove konvencionalizacije koja rezultira stabilnim četirima značenjima sve do uspostavljanja zajedničkih odrednica, navodi autoricu da preispita može li se uopće govoriti o nekom zajedničkom shematičnom značenju kada je u pitanju engleski *present*

perfect i ako može, kako ga nazvati da bi ono ujedno objedinjavalo zajednička značenjska obilježja svih tipova *present perfecta*, ali i isticalo razlike među njima. U tom smislu autorica, iako naglašava da je riječ o vrlo visokom stupnju apstrakcije te da je uloga takvoga značenja upitna glede isticanja značenjskih razlika u odnosu na preterit te na određivanje *present perfecta* kao aspekta ili glagolskoga vremena, postulira shematično značenje *vremenski neodređena i određena prošlost u suodnosu sa SADA*. S tako definiranim shematičnim značenjem mogao bih se složiti jer *relevantno za sadašnjost* prvo doista ne ukazuje na razlike među četirima značenjima i drugo, po mom sudu još i važnije, definira li se shematično značenje na taj način, postavlja se pitanje opsega pojma *relevantnoga* odnosno potreban je dodatan napor u vidu njegova stupnjevanja. Drugim riječima, da se malo i našalimo, *relevantno* je bitno, a u interpretaciji značenja 'bitno' manje je bitno, ako ne i nebitno, je li nešto manje ili više bitno, a upravo bi se u tom pravcu moralo razmišljati prilikom kognitivnoga povezivanja različitih značenja *present perfecta*, budući da je stupanj relevantnosti za sadašnjost poprilično različit od značenja do značenja, posebno tamo gdje SADA ima samo ulogu točke gledišta. Stoga se slažem s autoričinom skeptičnošću kada je u pitanju objasnidbena moć shematičnih značenja u slučajevima gdje takva visokoapstraktna značenja zamagljuje pravu prirodu odnosa među specifičnijim primjerima, ali nisam skeptičan prema važnosti i ulozi shematičnih značenja ukoliko su ona rezultat detaljno provedene analize odnosa na specifičnijim taksonomijskim razinama⁴. U ovom se poglavlju još ukratko govori i o odnosu *present perfecta* i preterita pri čemu se potpuno opravdano kritiziraju pristupi (npr. Michaelis 1998) koji na odnos tih dviju struktura gledaju samo preko odnosa perfekta ishoda i preterita, a zanemaruju se odnosi preterita i preostalih triju značenja *present perfecta*. Autorica zorno pokazuje da i druga značenja *present perfecta* ta-

⁴ U tom smislu isto su mi toliko neprihvatljivi pristupi koji pretjeranim isticanjem razlika među članovima kategorije propuštaju uočiti značenjske generalizacije koje, po mom sudu, imaju iznimno važnu ulogu u razumijevanju ustrojbenih principa ljudske kategorizacije. Eklatantan su primjer toga, recimo, značenjske analize determinatora prostornih odnosa u okviru kognitivne lingvistike posljednjih nekoliko desetljeća, čija je pretjerana usredotočenost na semantičke mreže, uglavnom ustrojene tzv. značenjskim lancima kojima se negira postojanje jednog zajedničkog shematičnog obilježja, rezultirala uspostavljanjem jedne puno slabije kognitivno-konceptualne polisemične veze među članovima kategorije. To nas vodi zaključku da sam pojam i uloga shematičnih značenja u jezičnom opisu nema uvijek jednaku važnost na svim razinama jezičnoga opisa. Ponekad njihova pretjerana ekspanzija zamagljuje vrlo bitne značenjske odnose na nižim razinama kategorizacije, no ponekad je i obratno jer njihovo zanemarivanje može rezultirati neuočavanjem za kategoriju vrlo bitnih generalizacija, a i same naravi naše kategorizacije uopće. Stoga mislim da u značenjskom opisu jezičnih struktura treba pridati podjednaku važnost i višim i nižim kategorizacijskim razinama, no slažem se s autoricom da analiza mora biti usmjerena 'odozdo prema gore' odnosno da shematična značenja moraju biti utemeljena na prethodno provedenoj analizi specifičnijih razina.

kođer, s različitim stupnjevima ovjerenosti, mogu biti suprotstavljena preteritu, što je još jedan dokaz više u prilog tezi da kategoriju engleskoga *present perfecta* sačinjavaju četiri zasebna i izrazito stabilna konvencionalizirana značenja koja ne stoje kao kategorija u cjelini samo u opoziciji prema drugim glagolskim vremenima (što implicira pristup *present perfectu* orijentiran samo na analizu preko shematičnoga značenja) već je riječ i o vrlo jasnim međusobnim unutarkategorijalnim opozicijama, a ne samo sličnostima kako se najčešće tvrdi.

Sljedećih pet kraćih poglavlja zapravo je dobro osmišljen zaključak knjige u kojemu se temeljito elaboriraju osnovne teze o engleskom *present perfectu*.

U sedmom se poglavlju – *Present perfect kao radijalna kategorija?* – propituje može li se *present perfectu* pristupiti kao radijalnoj kategoriji (Lakoff 1987) odnosno kategoriji čija je semantička mreža ustrojena na temelju efekta prototipa i pri čemu su rubni članovi kategorije manje ili više motivirani prototipom. Autorica na *present perfect* ne gleda kao na klasično ustrojenu radijalnu kategoriju (bilo značenjskim lancima bilo tako da se uspostavlja jedno prototipno značenje oko kojega su koncentrirani rubni primjeri kojima je inherentno jedno ili više prototipnih obilježja), već se o radijalnosti govori na osnovi stupnjevitosti značenjskih odnosa te otklona od središnjih značenja perfekta ishoda i iskustvenoga perfekta. Drugim riječima opozicijski odnosi (s obzirom na ulogu sadašnjega trenutka u interpretaciji značenja) na temelju kojih se uočavaju sličnosti i razlike između dviju značenjskih podskupina *present perfecta* rezultiraju stupnjevitosti značenjskih otklona, najprije kod perfekta trajne situacije i perfekta bliske prošlosti u odnosu na perfekt ishoda i iskustveni perfekt kao svojevrsna jezgrena značenja, ali i zasebno unutar svake značenjske podskupine. Takvo, donekle drukčije, viđenje radijalnosti kategorije *present perfecta* ima i vrlo ozbiljne teorijske implikacije. Prvo, u smislu širenja opsega pojma radijalnosti i na one jezične strukture koje nisu prototipni primjeri radijalno ustrojenih kategorija, a čime se otvara i vrlo zanimljivo pitanje radijalnosti samih radijalnih kategorija, i drugo, još važnije, takvim se pristupom otklanja mogućnost nametanja uvriježenih strukturno-semantičkih odnosa jezičnim pojavnostima kojima one nisu imanentne, čime se zamagljuje prava priroda odnosa koji u takvim kategorijama vladaju.

Osmo poglavlje naslovljeno *Teorijske implikacije* logičan je slijed u prethodnom poglavlju naznačenih pitanja o naravi ustroja kategorija te o ulozi značenja i opet njegovoj naravi u procesu kategorizacije. Po mom sudu ovo je jedno od najuspjelijih i najvažnijih poglavlja ove knjige jer se kontrastiranjem dvaju naizgled oprečnih teorijskih pristupa, strukturalističkoga (primarno europskoga) i kognitivnolingvističkoga, autorica, i to, rekao bih, više nego uspješno, bavi fundamentalnim pitanjem uloge značenja u jezičnom opisu. Poglavlje je zamišljeno kao kritičko viđenje Coseriuove (1990, 2000) oštre kritike kognitivnoga pristupa

značenju, a samim tim i kritike uloge značenja u jezičnom opisu, a kritika je potpomognuta i kratkim osvrtom na Taylorov (1999) odgovor. Osnovna Coseriuova kritika, i po njemu neupitna istina, temelji se ne toliko na činjenici da proces konvencionaliziranoga konceptualiziranja, odnosno kako on kaže 'označivanja', koji rezultira konvencionaliziranim značenjima nije rezultat stupnjevitosti koliko na stavu da je stupnjevitost značenja inherentna izvanjezičnom znanju, a nikako jezičnom odnosno da unutar jezičnoga sustava, tj. kada je riječ o jezičnim kategorijama i 'jezičnom značenju', ne može biti govora o 'boljim' i 'lošijim' primjerima unutar kategorije, iz čega proizlazi da lingvistička teorija ne može počivati na tako zamišljenom značenju kao fenomenu inherentnom izvanjezičnim pojavnostima. S druge strane, autorica također i kognitivnim lingvistima (npr. Langackerovoj 1991 analizi *present perfecta*) zamjera povremeno zapostavljanje 'jezičnoga znanja' koje se ogleda u pretjeranoj orijentiranosti na uspostavu shematičnih značenja preko kojih se kategorija u cjelini suprotstavlja drugim gramatičkim kategorijama, a u drugi plan padaju itekako bitne opozicijski uvjetovane sličnosti i razlike među samim članovima kategorije. Coseriuovi, kao i općenito strukturalistički, stavovi o strogom odvajanju i općenito o naravi jezičnoga i izvanjezičnoga znanja kao krajnju konsekvencu imaju statično viđenje jezičnih kategorija kao zatvorenih entiteta u kojima svi članovi dijele ista obilježja što je u koliziji s jezikom inherentnom dinamičnošću, a i s ljudskim kognitivnim sposobnostima uopće. Tako autorica, i s time se apsolutno slažem, naglašava potrebu pomirbe strukturalizma i kognitivne lingvistike tako što semantička analiza gramatičkih kategorija mora s jedne strane počivati na enciklopedijskom pristupu značenju, a s druge strane i na onim značenjskim odrednicama koje se uspostavljaju unutar kategorijalnim opozicijama te završava: „*Stoga slijedi da se potpuno možemo složiti s Whorfovom...stavom da je lingvistika u biti potraga za značenjem, a mi bismo dodali, potraga za značenjem kao dinamičnim procesom koji se ostvaruje i čovjekovim opojmljivanjem stvarnosti koja ga okružuje, ali i preko značenjske dinamike inherentne samom jezičnom sustavu odnosno samim jezičnim strukturama.*“ (str. 190, istaknuo B. B.) I ne samo to. Tomu se može dodati da je svaki pokušaj polarizacije jezičnoga i izvanjezičnoga znanja već u samom startu osuđen na neuspjeh jer su jezične strukture kao rezultat dinamičnoga procesa spoznaje u stalnoj interakciji s izvanjezičnim fenomenima čija dinamičnost i promjenjivost uvjetuje i dinamičan ustroj jezičnoga sustava koji se ogleda u međusobnim opozicijama jezičnih elemenata, opozicijama čija je narav, na kraju krajeva, opet uvjetovana konceptualizacijom izvanjezičnoga svijeta⁵. Dakle i stupanj razlikovnosti i sličnosti elemenata unutar jezičnoga sustava kao i pojava novih značenjskih opozicija unutar sustava određena je ljudskom interakcijom s izvanjezičnim svijetom te njegovom konceptualizaci-

⁵ Ovime se, naravno, ne implicira da i jezične strukture ne mogu utjecati na konceptualizaciju izvanjezičnoga svijeta.

jom, a time se ujedno na još jedan način potvrđuje autoričina teza o pomirbi strukturalističkih i kognitivnih stavova jer iz rečenoga proizlazi da je s jedne strane rezultat čovjekove konceptualizacije izvanjezičnoga svijeta skup opozicija koje čine jezični sustav, stabilnih, ali ne zadanih, proizvoljnih i nepromjenjivih, već opozicija podložnih svojevrsnoj radikalizaciji odnosno stupnjevanju uvjetovanom dinamikom interakcije s izvanjezičnim svijetom.

Deveto poglavlje – *Značenje i pragmatika* – posvećeno je odnosu semantike i pragmatike čiji se odnos u kognitivnoj gramatici tumači kao dio kontinuuma koji tvore sve jezične razine i sinteza je autoričina viđenja engleskoga *present perfecta* kao konvencionaliziranih, kognitivno usađenih značenja koja proizlaze iz opetovane uporabe i tek kao takva, obilježena stabilnošću i ustaljenošću, ona mogu stupati u različite unutarkategorijalne opozicijske odnose, ali i odnose s drugim gramatičkim kategorijama.

U desetom se poglavlju – *Present perfect-aspekt ili glagolsko vrijeme?* – daju zaključne napomene o tome što je zapravo *present perfect*. Sažimanjem analize ponuđene u središnjim poglavljima knjige autorica još jednom ponavlja da se perfekt ishoda i iskustveni perfekt bez sumnje mogu smatrati aspektom jer u tim konstrukcijama SADA nema ulogu deiktikoga središta, već trenutka bitnoga za ishod radnje u slučaju prvoga značenja te točke gledišta u slučaju potonjega značenja. S druge strane perfekt trajne situacije i perfekt bliske prošlosti svojim se semantičko-sintaktičkim osobinama približavaju vremenskim značenjima, posebno perfekt bliske prošlosti, no ne može ih se svrstati u sustav apsolutnih glagolskih vremena na što upućuju ograničenja u sintaktičkoj distribuciji vremenskih oznaka odnosno ograničeni broj mogućih, najčešće vremenskopriložnih, rješenja pa se stoga na temelju tog kriterija ta dva značenja svrstavaju u kategoriju relativnih glagolskih vremena. Perfekt trajne situacije i perfekt bliske prošlosti također zadržavaju značenje sadašnjega trenutka kao točke gledišta, ali kod njih se može govoriti i o tome da SADA funkcionira i kao točka u kojoj radnja započeta u prošlosti još traje te su gledajući iz te perspektive ta dva značenja obilježena i aspektualnim i vremenskim odrednicama, posebno perfekt trajne situacije. Stoga aspektualno-vremenski odnosi koji vladaju u kategoriji engleskoga *present perfecta*, a engleski je samo jedan od jezika u kojem se te dvije kategorije isprepliću i nisu jasno razgraničene, ukazuju na potrebu otklona u definiranju i sagledavanju kategorije aspekta od čisto morfosintaktičkih odrednica prema semantičko-sintaktičkima.

U pretposljednem, jedanaestom, poglavlju naslovljenom *Implikacije za kontrastivnu analizu* engleski se *present perfect*, a s ciljem predložka za daljnja kontrastivna istraživanja, na manjem broju primjera suprotstavlja hrvatskim ekvivalentima, pri čemu se pokazuje visok stupanj poklapanja i pravilnosti prijevodnih ekvivalenata. Tako se perfekt ishoda i iskustveni perfekt uvijek prevode perfek-

tom, a glagoli su svršeni, perfekt trajne situacije prezentom i nesvršenim glagolima, a perfekt bliske prošlosti također perfektom i svršenim vidom glagola čime se potvrđuje njegova bliskost perfektu ishoda i iskustvenom perfektu prema kriteriju naravi glagolskoga izraza ili tzv. leksičkoga aspekta (*Aktionsart*), pri čemu perfekt bliske prošlosti preko ostvarenih značenja 'umijeća' i 'postignuća' korelira s perfektom ishoda, a preko 'aktivnosti' i 'stanja' s iskustvenim perfektom. Dakle tako visok stupanj pravilnosti između tipova engleskoga *present perfecta* i hrvatskih ekvivalenata samo još jednom dodatno govori u prilog temeljnoj tezi ove knjige da se vrste *present perfecta* potpuno opravdano mogu smatrati stabilnim konvencionaliziranim značenjima koja tu svoju stabilnost ostvaruju mrežom opozicijskih odnosa sličnosti i razlika kako unutar kategorijalno tako i unutar vremensko-aspektualnoga sustava engleskoga jezika u cjelini.

I konačno, posljednje dvanaesto poglavlje – *Umjesto zaključka* – daje kratak uvid u dosadašnji razvojni put kognitivne lingvistike s naglaskom na nekim otvorenim pitanjima, nedoumicama i teorijskim razmimoilaženjima unutar samoga pravca te se predviđaju buduće smjernice kojima bi kognitivna lingvistika trebala krenuti ukoliko želi zadržati atribut 'kognitivna'. Naime autorica je mišljenja da s jedne strane prevelik broj različitih potpravaca koji se pojavio unutar kognitivne lingvistike postupno slabi uniformnost same teorije⁶ te da se s druge strane kognitivna lingvistika sve više udaljava od onih ideja i metodologije na kojoj je izrasla, tj. na psiholingvističkim i neurolingvističkim istraživanjima s početka sedamdesetih godina prošloga stoljeća. Drugim riječima to znači da bi kognitivni lingvisti više trebali poraditi na iznalaženju čvrstih empirijskih dokaza o tome kako doista funkcionira ljudski um u pretakanju izvanjezičnoga u jezično znanje odnosno kako jezične, u prvom redu gramatičke, kategorije „...kao pojmovni entiteti odražavaju poimanje svijeta koji nas okružuje, odnosno kako određuju opojmljivanje...“ (str. 216)⁷. S time se u potpunosti slažem, uz nadu da će se us-

⁶ Ovdje se odmah otvara pitanje može li se o kognitivnoj lingvistici kao pravcu govoriti kao o teoriji u užem smislu, pojmu koji razumijeva jasno definirane i uglavnom stabilne i nepromjenjive metodološke okvire što je donekle u koliziji s pristupima jeziku koji počivaju na značenju pa je u tom smislu i razumljiva pojava različitih potpravaca, no čini mi se da je ono što autorica doista zagovara zapravo to da u budućnosti treba ozbiljnije poraditi na jačanju uniformnosti u različitosti, a ne na dokidanju samih različitosti.

⁷ Kada se govori o nužnosti povratka kognitivne lingvistike svojim korijenima, ovdje bih dodao da je po mom sudu najveća opasnost koja kognitivnoj lingvistici trenutno prijete pretjerana orijentiranost, pogotovo mlađega naraštaja, na korpusnu lingvistiku koja kao primarno *statistička* metoda (iako ju mnogi pokušavaju predstaviti kao teoriju) u smislu ovdje dobro postavljenoga pravoga budućega zadatka ne doprinosi ama baš ništa, već upravo suprotno – prikrija prave probleme kojima se treba posvetiti. Moram istaknuti da mi nikako nije namjera omalovažavati korpusnu lingvistiku koja izradom nacionalnih korpusa i obradom ogromnoga broja podataka odrađuje jedan iznimno važan posao, no ona je ipak samo pomoćna metoda i

koro krenuti u tom smjeru te da će kognitivna lingvistika ne samo zadržati svoj status kao jednoga od „najjačih“ suvremenih pravaca u lingvistici nego da će svoj status usmjeravajući se prema ovdje postavljenom zadatku još više ojačati.

Mislim da neospornu kvalitetu, jasnoću stila, logičnost prezentacije argumenata te analitičku preciznost ove knjige u završnom osvrtu na djelo koje je pred nama ne treba još jednom posebno isticati jer su ti atributi vidljivi iz dosad napisanog pa bih ovdje još samo istaknuo da ovu knjigu, i to ništa manje od same središnje teme – engleskoga *present perfect* – odlikuje i autoričino više nego zavidno poznavanje suvremenih, ali i onih nešto starijih, lingvističkih teorija. Štoviše, autorica ne samo da pokazuje izvrsnu upućenost u različite teorijske postavke, od tradicijske američke lingvistike preko europskoga strukturalizma pa do kognitivne gramatike i najsuvremenijih konstrukcijskih gramatika u užem smislu, nego je posebne hvale vrijedno njezino kritičko promišljanje različitih stavova te izvanredan osjećaj za odabir trenutka u kojem se postavke različitih teorija kritički kontrastiraju. Smatram da je određeni metodološki eklekticizam, u prvom redu kognitivni i europskostrukturalistički, koji prožima ovu knjigu ne samo poželjan već i, kako se pokazalo, nužan ukoliko se problematici engleskoga *present perfect* želi studiozno pristupiti te razriješiti neka već desetljećima sporna pitanja. I ne samo to, nego se pomnim kritičkim supostavljanjem i kombiniranjem različitih teorijskih okvira jasno pokazalo i to, a u što sam se i sam nebrojeno puta uvjerio, da je idejnih revolucionara, u smislu iznošenja potpuno novih stavova, u lingvističkoj povijesti vrlo malo, ako ih uopće i ima, nego je u pravilu riječ o dograđivanju već poznatoga, metodološkim novinama i sl. S obzirom na takvu konstelaciju teorijskih pristupa jeziku, središnja, kognitivno-strukturalistička ideja ove knjige o usađenim konvencionaliziranim značenjima *present perfect* utemeljenima na mreži sličnosti i razlika savršeno korespondira sa svojom teorijskom podlogom budući da se i cjelokupna povijest lingvistike može promatrati kao kategorija s različitim teorijama kao svojim članovima koji svoj status ne temelje na binarnim objektivističkim opozicijama, a opet među njima postoji dovoljan stupanj razlikovnosti, čime na temelju međusobnih opozicija u sustavu lingvističkih teorija osiguravaju vlastitu stabilnost, a onda i stabilnost sustava u cjelini. Na kraju mogu reći da je ova knjiga bez sumnje jedna od najboljih i najpotpunijih knjiga koja se u Hrvatskoj pojavila proteklih godina pa ju svesrdno preporučujem ne samo onima koji si žele olakšati razumijevanje engleskoga *present perfect* kao neizvornim govornicima daleko najproblematičnije gramatičke kategorije nego i svima zainteresiranim za lingvistička pitanja u širem smislu. Ova je knjiga ogledni primjer kako se pristupa znanstvenom radu; ona zorno pokazuje kako treba razmišljati u lingvističkim okvirima i konač-

ništa drugo, metoda čiji bi krajnji cilj trebao biti da lingvistima olakša, a ne da preuzme njihov posao.

no ona iznimno složenu teorijsko-gramatičku problematiku objašnjava s visokim stupnjem razumljivosti i preglednosti, a to je odlika samo najvećih djela.

Literatura

- Comrie, Bernard (1976). *Aspect*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Coseriu, Eugenio (1990). Semántica estructural y semántica „cognitiva.“ Alvar, Manuel, et al. ed. *Profesor Francisco Marsá: Jornadas et Filología, Col·leció homenatges 4*. Barcelona: Publicaciones de la Universidad de Barcelona, 232-289.
- Coseriu, Eugenio (2000). Structural semantics and 'cognitive' semantics. *Logos and Language* 1.1: 19-42.
- Jespersen, Otto (1931). *A Modern English Grammar on Historical Principles*. Part IV, Syntax, Vol. 3. London: George Allen and Unwin.
- Jespersen, Otto (1933). *Essentials of English Grammar*. London: Allen and Unwin.
- Lakoff, George (1987). *Women, Fire and Dangerous Things, What Categories Reveal about the Mind*, Chicago: The University of Chicago Press
- Langacker, Ronald W. (1991). *Foundations of Cognitive Grammar*, Vol. 2. Stanford: Stanford University Press.
- McCawley, James D. (1971). Tense and time reference in English. Fillmore, Charles, D. Terrence Langendoen, eds. *Studies in Linguistic Semantics*. New York: Holt, Rinehart and Winston, 96-113.
- Michaelis, Laura (1998). *Aspectual Grammar and Past-Time Reference*. London - New York: Routledge.
- Radden, Günter, René Dirven (2007). *Cognitive English Grammar*. Amsterdam – Philadelphia John Benjamins.
- Taylor, John (1999). Cognitive semantics and structural semantics. Blank, Andreas, Peter Koch, ed. *Historical Semantics and Cognition*. Berlin - New York: Mouton de Gruyter, 17-48.
- Vendler, Zeno (1957). Verbs and times. *The Philosophical Review* 66: 143-160.
- Zandvoort, R.W. (1958). *A Handbook of English Grammar*. London: Longman.
- Žic-Fuchs, Milena (1991). *Znanje o jeziku i znanje o svijetu*. (Biblioteka SOL). Zagreb: Filozofski fakultet, Odsjek za opću lingvistiku i orijentalne studije.